

Λαογραφικό Λεξικό της Ελληνίδας Μамής

Δρ Χρίστος Θ. Οικονομόπουλος, Παιδοχειρουργός.

(Συνέχεια από το προηγούμενο)

αστέρας, ο, ο υστερόπονος της λεχώνας και η ίδια η μήτρα, η υστέρα.

αστέργιωτη, η, λέγεται η έγκυος που δεν της στεργιώνουν τα παιδιά, όταν έχει καθ' έξιν αποβολές. Κάνει σαραντολείτουργο στον Άγιο Στυλιανό για να της στεργιώσουν τα παιδιά.

αστέρι, το, 1) το μέτωπο της Παρθένου, 2) επιφώνημα της μαμής όταν φέρει στον κόσμο κορίτσι.

αστραπόβολο, το, το βλήμα που σχηματίζεται εκεί που πέφτει ο κεραυνός (κεραύνιο), είναι μεγέθους αυγού περιστεριού. Το δίνει η μαμή και το έχει επάνω της η έγκυος, η λεχώνα, γιατί την προστατεύει από τη βασκανία και τα μάγια.

αστριδόνες, οι, οι αιμορροΐδες της εγκυμοσύνης.

αστεφάνωτη, η, αυτή που δεν έβαλε στέφανα γάμου.

αστραπόπετρα, η, μικρός λίθος σχήματος αιχμής βέλους (κεραύνιο), που θεωρείται φυλαχτό για την έγκυο. Η μαμή είχε συλλογή κεραυνίων και τα δάνειζε σε αραχνόγκαστρες γυναίκες για να μην αποβάλουν ή να μην αιμορραγήσουν (αιματοστάτης).

αστροπελέκι, το, το κεραύνιο, τεμάχιο αερόλιθου ή αιχμή νεολιθικού βέλους. Το προσφέρει η μαμή στην έγκυο κατά της αποβολής.

άσωστο, το, το πρόωρο νεογνό. «Σαν άσωστο μου φαίνεται, δεν πρόκειται να

ζήσει». Λέγεται και παράκαιρο.

άταλο, το, το αρτιγέννητο μικρόσωμο νεογνό.

άπαρο, το, το ασθενικό και πρόωρο βρέφος.
ατέκνιτη, η, εκείνη που δεν ετέκνισε, που δεν έκανε τέκνα.

άτεκνο, το, χόρτο που βράζουν και πίνουν, για να προκαλέσουν εθελοντική στείρωση.

ατεκνόκουμπα, τα, τα υπόθετα που παρασκευάζει η μαμή από κινίνο, τρυγικό και βορικό οξύ και τα βάζει η γυναίκα στον κόλπο της πριν τη συνουσία, για να αποφύγει τη σύλληψη.

ατόφιο, το, το αρτιμελές παιδί.

άτσαλη, η, η γυναίκα με έμμηνο ροή. Θεωρείται μιανρά, η δε μαμή δεν της επιτρέπει να εισέλθει στο δωμάτιο της λεχώνας.

Ανζιμπούδακας, ο, το κακό πνεύμα που παρενοχλεί το αρτιγέννητο. Το σταυρώνει η μαμή για να το εκδιώξει ο φύλακας άγγελος.

αυγάτισμα, το, η γέννηση αγοριού στην οικογένεια.

αυγογαλιά, η, η κρέμα από αλεύρι, γάλα και αυγά. Τροφή της λεχώνας μετά την τρίτη ημέρα.

αυγομάνα, η, η ωθήκη της γυναίκας.
αυγουλόπετρα, η, τη Μεγάλη Πέμπτη, η μαμή παίρνει αυγό από μαύρη κότα, το βάφει και το φυλάει επτά χρόνια στο εικονοστάσι όπου η εικόνα της Παναγίας και του Αγίου Ελευθερίου. Τότε, ο κρό-

κος του αυγού γίνεται σαν χάντρα, την οποία δανείζει η μαμή και την κρεμάει η έγκυος στο λαιμό της για να την προστατεύει από πιθανή αιμορραγία. Λέγεται και κρατητήρας ή αιμοστάτης.

αφαλίτις, η, ή λύσιμο του αφαλού. Η μεσεντέριος αδενίτις των βρεφών και παιδιών.

αφαλόκομμα, το, η τομή του ομφάλιου λώρου από τη μαμή. Τον δένουν με μεταξωτή κλωνά και τοποθετούν επάνω σκούρμπο (σκόνη από καμμένο μάλλινο ύφασμα). Όταν πέσει ο ομφάλιος λώρος, η μάνα τον φυλάει στα εικονίσματα και όταν το παιδί πάει στο σχολείο τον ράβει στη σχολική του σάκκα για να έχει κλίση στα γράμματα. «Αφαλόκοψε το παιδί η μαμή».

αφαλοκοπούνι, το, το μικρό μαχαιρίδιο, εργαλείο της μαμής, για την τομή του ομφάλιου λώρου.

αφαλολείτουργο, το, όταν η μάνα γεννήσει τρία αγόρια στη σειρά, με προτροπή της μαμής δίνει τον αφαλό του παιδιού στον ιερέα και τον λειτουργεί τρία Σάββατα. Το παιδί το κρατάει επάνω του όταν στεφανωθεί, για να κάνει αρσενικά παιδιά η γυναίκα του.

αφαλολύσιμο, το, η μεσεντέριος αδενίτις. Λέγεται και φαλόπονος. Τον «δένει» η μαμή στρίβοντάς τον με το δάχτυλο.

αφαλόπονος, ο, ή λύσιμο του αφαλού. Μεσεντέριος αδενίτις.

αφαλός, ο, 1) ο ομφαλός, το αφάλι, 2) το λύσιμο του αφαλού, ο φαλόπονος.

αφιερώματα, τα, τα διάφορα αντικείμενα, αργυρά, χρυσά κλπ., που αναθέτουν οι λεχώνες στην Παναγία ή τον Άγιο Ελευθέριο επί δυστοκίας, σε καλή έκβαση της γέννας για ευγνωμοσύνη. Λέγονται και αναθήματα ή τάματα.

αφίλητη, η, η αγνή κόρη, η παρθένος.

«Κορίτσι αφίλητο».

αφουγκραστήρι, το, εργαλείο της μαμής από κέρατο βοδιού. Το χρησιμοποιεί σε περίπτωση δυστοκίας για να ακούει το έμβρυο.

αφράλατο, το, το τριμμένο άσπρο αλάτι, το καθαρότατο, με το οποίο αλατίζει η μαμή το νεογέννητο πριν το σπαργανώσει.

αφτάρμιστο, το, το νεογέννητο που δεν το πιάνει η βασκανία.

άφταστο, το, δραστικό φάρμακο της μαμής, ιδίως το εμμηναγωγό.

άφτρα, η, η στοματίτις των νεογνών. Πιστεύουν ότι οφείλεται στην επίδραση των άστρων. Η μαμή την ξορκίζει τρεις νύχτες συνεχώς στα άστρα.

αφώτιγο, το, το αβάφτιστο παιδί.

αχ! αχ! τί έπαθα, επιφώνημα πρωτάρας σε δυστοκία.

αχ, άχου, επιφώνημα λύπης, αναστεναγμού, όταν μια γυναίκα δυσκολογεννάει. «Άχου μάνα μου», «Άχου Άη Λευτέρη μου και ξελευτέρωσέ με με το καλό», «Άχ, άχου Παναγιά μου Ελεούσα, στείλε το έλεός σου».

αχαμνά, τα, οι όρχεις του μικρού παιδιού. Λέγονται και τρυφερά ή τσόκοι.

αχάμνιες, οι, οι λιγούρες και αδιαθεσίες της εγκύου.

αχαμνόγαλη, η, η λεχώνα που έχει λίγο γάλα στους μαστούς της.

αχελομάνα, η, η πολύτεκνη καλογεννήτρα μάνα, που γεννάει τα παιδιά της ανώδυνα και εύκολα σαν το χέλι. «Στον τοκετό της, γλυστράνε τα παιδιά σαν τα χέλια».

αχνίσματα της μαμής, τα, τα γιαιοπορέματα της μαμής, η οποία με ζεστό αχνό υγραίνει τα έξω γεννητικά όργανα: 1) στις στείρες, για να πιάνουν εύκολα παιδί, 2) στις επίτοκες, στον τοκε-

τό, για να πέσει ο πλακούντας (ύστερο) και 3) στη λεχώνα, την τρίτη ημέρα από τη γέννα, για να κατεβάσει γάλα. Τα αχνίσματα της μαμής γίνονται με μυρωδικά και αρωματικά βότανα ή φύλλα θάμνων, δενδρολίβανο, αλιφασκιά, λεμονόφυλλα, μυρσίνη κλπ.

άχρηστη, η, η στείρα γυναίκα.

αχρόνιστο, το, το βρέφος που δεν έχει συμπληρώσει ακόμη το έτος.

αψαχούλευτη, η, η κόρη που δεν έχει ψαχουλευτεί, η παρθένος, η αγνή, η άθικτη και ανέγγιχτη κόρη.

αψέα, η, η μάνα της επιτόκου, η οποία με άγχος και έξαψη συντονίζει τα παραγγέλματα της μαμής κατά τον τοκετό, σε δυστοκία.

B

βαβά, η, η γιαγιά.

βαβαλίζω, περιποιούμαι με τραγούδια το μωρό.

βαβάλλι, το, το μικρό ξύλινο λίκνο (κούνια) του βρέφους, από το ρήμα βαυλίζω (αρχ. βαβαλίζω) = ηρεμώ, κοιμίζω το βρέφος με θωπευτικά τραγούδια.

βάβω, η, η γριά μαμή και και κάθε γριά μάνα.

βάγια, η, η βυζάστρα, η τροφός, η θηλάστρα, η παραμάνα που φροντίζει το μικρό, μετά τις πρώτες περιποιήσεις του νεογνού από τη μαμή.

βαϊλιά, η, η πράξη της μαμής, που καπνίζει το κακοπαθημένο στη γέννα νεογνό με αγιασμένα βαγιόφυλλα, για αποπομπή των κακών πνευμάτων.

βαϊλίζω, τιθεύω, νταντεύω, καταπραΰνω. Βαΐλισσα και βაΐσσσα = η τροφός.

βαλαντωμένη, η, η έγκυος.

βάλσαμο, το, αφέψημα διαφόρων αρωματικών φυτών με κρασί, σαν τονωτικό

για τη λεχώνα μετά τον τοκετό.

βαμβακούρα, η, μεγάλη τολύπη βάμβακος, που τοποθετείται στο περίνεο σε πρόπτωση της μήτρας.

βαμός, ο, η βασκανία, το κακό μάτι, που προσβάλλει την έγκυο ή τη λεχώνα.

βάπτιση, η, η τελετή του Αγίου Βαπτίσματος. Μεγάλη ημέρα για τη μαμή, γιατί εκείνη την ημέρα πλήρωνε ο νουός τη μαμή ξεχωριστά από τους γονείς.

βαρειά, η, η έγκυος τους τελευταίους μήνες της εγκυμοσύνης.

βαρειοθήλυκο, το, το πρώτο γεννηθέν κορίτσι.

βαρεμένη, η, η έγκυος, η ετοιμόγεννη. Λέγεται και βαρειωμένη ή βαρεμένησα ή βαρούμενη.

βαρεμένησα, η, η έγκυος τους τελευταίους μήνες της εγκυμοσύνης της.

βαροκέφαλο, το, το παιδί που ξαναθήλασε μετά τον απογαλακτισμό, το περισσοβυζαγμένο. Η μαμή πιστεύει ότι γίνεται βλάκας.

βαρούμενη, η, η έγκυος τον τελευταίο μήνα της εγκυμοσύνης της.

βασιλικόχορτο, το, μαγικό βότανο. Το δίνει η μαμή στις στείρες γυναίκες, οι οποίες το «βρακώνονται» πέντε ημέρες για να πιάσουν παιδί.

βασκανία, η, το μάτιασμα, η ψυχοβολία από κακό μάτι. Οι λεχώνες και τα μικρά παιδιά βασκάνονται πολύ.

βάσκαμα, το, το θέρμισμα ή το μάτιασμα, κυρίως της λεχώνας και του μικρού παιδιού.

βασκανογαΐτανο, το, άσπρη και κόκκινη κλωστή στριμμένη, την οποία βάζει η μαμή στο λαιμό της λεχώνας και του νεογνού για να τους προστατεύει από τη βασκανία.

βασκαντήρα, η, το φυλαχτό για τη λεχώνα κατά της βασκανίας (γυάλινη χάρ-

ντρα ή άλλο περίαππο).

βασκαντούρα, η, 1) φυτό με άσπρους σπόρους, τους οποίους βάζει η μαμή σε σακκουλάκι και το κρεμάει στο στήθος της λεχώνας κατά της βασκανίας, για να μη ματιαστεί το γάλα της, 2) η λεχώνα που εύκολα ματιάζεται.

βασκαντουρίτσα, η, μικρό γιλέκο με πολύχρωμες χάντρες, που χαρίζει η μαμή στο αρτιγέννητο. Το περνάει από τις μασχαλίτσες του μωρού για να μη ματιάζεται, και αν είναι αγόρι, φιλοδωρείται γενναία από τον πατέρα.

βασκοτραηλιά, η, τρίχρωμη τραηλιά (γαϊτάνι), που κρεμάει η μαμή στο στήθος της λεχώνας για να μη ματιαστεί το γάλα της.

βασκοφυλλάδα, η, το έντυπο φυλλάδιο με τις ευχές του Αγίου Κυπριανού, κατά της βασκανίας της λεχώνας.

βασκοχόρτι, το, μαγικό βότανο. Η μαμή το καίει μπροστά στη ματιασμένη λεχώνα. Τη στάχτη του τη ρίχνει σε νερό και μ' αυτό την ποτίζει για να ξεβασκαθεί.

βασταΐδα, η, είδος ξύλινης σφραγίδας, που χρησιμοποιεί η μαμή στην πρόπτωση μήτρας πολύτοκης γυναίκας, για να επαναφέρει τη μήτρα στη θέση της. Είναι απαραίτητο εργαλείο της μαμής.

βαυκαλώ, κοιμίζω με ωδή το βρέφος, βαϊλίζω και βαίλισμα= το βαυκάλισμα.

βαυκαλήματα, τα, τα τραγούδια, που λέγονται στις κούνιες από τις μανάδες για να αποκοιμήσουν τα βρέφη. Τα πρώτα βαυκαλίσματα τα μαθαίνει η μαμή στη μικρομάνα.

βαφτίζω, τελώ το μυστήριο του Βαφτίσματος. Έχει δικαίωμα η μαμή σε μεγάλο κίνδυνο του αρτιγέννητου να το αεροβαφτίσει ή να το καντηλοβαφτίσει.

βάφτιση, η, η τελετή του Αγίου Βαπτίσματος. Στη βάφτιση πληρώνεται συνή-

θως η μαμή από το νουνό.

βαφτιστίκια, τα, 1) τα χρήματα, που δίνει ο ανάδοχος στη μαμή μετά την τελετή του βαπτίσματος, 2) τα κερμάτια, που σκορπίζει ο νουνός στα παιδιά κατά τη βάφτιση.

βγάζω, εβγάζω, εξάγω, βγαίνω, έβγαλα το παιδί από τον κόλπο της γυναίκας χωρίς δυστοκία.

βδέλλες, οι, οι αβδέλλες. Τις χρησιμοποιεί η μαμή στις έγκυες τους τελευταίους μήνες για να μην έχουν ζαλάδες (πίεση), σαν είδος αφαιμάξης για πρόληψη της προεκλαμψίας.

Βεζεβούλ, ο, ο Διάβολος, ο Εωσφόρος, «ο έξω από δώ», που πειράζει τις λεχώνες.

βελανίδα, η, η βουβωνική αδενίτις των βρεφών.

βέμπερη, η, η ιλαρά.

βεντερούγα, η, η ραχίτις.

βεντούζα, η, η συκία. Γυάλινο ποτήρι, ειδικής κατασκευής, για βεντούζες στην πλάτη (κοφτές ή κούφιες).

βεντουζομαμή, η, η μαμή την ημέρα του Αγίου Κωνσταντίνου, 21 Μαΐου, έπαιρνε σειρά όλα τα σπίτια, που είχαν μικρά παιδιά, και τους έκοβε βεντούζες για να φύγει το «κακό γαίμα του Μάη».

βεντούζωμα, το, οι κοφτές βεντούζες, που ρίχνει η μαμή στα θροφανά (ευτραφή) βρέφη για να φύγει το «κακό γαίμα».

βερβερίζω, λέγεται: 1) όταν η πρωτάρα στον τοκετό βγάξει άναρθρες κραυγές από τις ωδίνες, 2) όταν το βρέφος κλαίει ακατάπαυστα, επειδή έχει κακοπάθει στη γέννα.

βερβερίτσα, η, η ακροχορδών (μπαρδαβίτσα), η κρεατοελιά, η κοινή μερμηγκιά.

βέσαλα, τα, τα αχνίσματα που κάνει η μαμή στη λεχώνα την εικοστή ημέρα από τον τοκετό. Σε πυρωμένο λίθο ή κεραμίδι ρίχνει κρασί και ρετσίνα και από πάνω

στέκεται η λεχώνα με ανοικτά τα σκέλη για να αχνιστούν τα «μέσα» της.

βιζικάντι, το, το εκδόριο από σκόνη κανθαρίδων.

βιλάρα, η, ο πήλινος φαλλός, που τον στολίζουν οι μανάδες με λουλούδια και τον χρησιμοποιούν στη Γιορτή της Μамής (8 Ιανουαρίου) για να την τιμήσουν, γιατί αυτή τις είχε μιήσει στα γενετήσια (συζυγικά) μυστικά.

βιστήρισμα, η, η προσβολή της εγκύου από κακό συναπάντημα.

βιστιρόρρωγη, η, η νεαρή μάνα με λεπτές θηλές, που δύσκολα θηλάζει το βρέφος. Ζητάει πάντα τη βοήθεια της μαμής.

βλαστάρι, το, το υγιές και δροσερό βρέφος που γεννήθηκε φυσιολογικά, χωρίς προβλήματα και έκλαψε αμέσως.

βλάφτομαι, αισθάνομαι τα επακόλουθα της σύλληψης.

βλαψίδια, τα, 1) οι αδιαθεσίες της εγκυμοσύνης: «έχει κακά βλαψίδια», ρήμα βλάφτομαι= έχω αδιαθεσίες στην εγκυμοσύνη, 2) οι λιχουδιές των εγκύων.

βλεπητικά, τα, οι επιθυμίες της εγκύου για φαγητά κατά τους πρώτους μήνες της εγκυμοσύνης.

βλόγα, η, η στεφάνωση, η τελετή του γάμου.

βλογιά, η, η νόσος ευλογιά ή αράπικη ή κακιά βλογιά ή ξορκισμένη.

βοή, η, 1) η δυστοκία: «η γυναίκα βοΐζεται»= δυστοκεί με βοή, το μαθαίνει όλη η γειτονιά, 2) η γλωσσοφαγιά.

βόμπυρας, το, το πρόωρο βρέφος, το εφταμηνίτικο, το ορφανό από μάνα που πέθανε πάνω στον τοκετό. Λέγεται και στριγγλάκι.

βότανα της μαμής, τα, ιαματικά βότανα που χρησιμοποιεί η μαμή, όπως το αρσενικοβότανο, τον αμάραντο, τον απήγανο, το ύσωπο, το μανδραγόρα, το

άψινο, τον αούστρο, το δυόσμο, το καρυοφύλλι, την κανέλλα, τον ελέβορο, την πικραγγουριά, το σκορπιδόχορτο, το αγριοσέλινο, κλπ.

βοτάνι της γριάς-Μπάμπως, το, ο μανδραγόρας.

βουβόπαπας, ο, ο άκριτος (αμίλητος) παπάς, που με κερί αναμμένο πηγαίνει να μεταλάβει μια ετοιμοθάνατη λεχώνα.

βούλα της μαμής, η, όταν μια γυναίκα γεννήσει κορίτσι, η μαμή της κολλάει ένα χάλκινο νόμισμα στην κοιλιά και την ονομάζει «βουλωμένη», για να μην επαναληφθεί ποτέ στο μέλλον η γέννηση κοριτσιού. Έτσι η μαμή εκτονώνει την οργή του άντρα (συζύγου).

βουλιάρικο, το, το βάσκανο μάτι, το κακό μάτι.

βρακοζώνα της πολυγεννούσας, η, η βρακοζώνη από πολύτεκνη μάνα έχει μαγική δύναμη. Τη ζώνονται ολοχρονίς οι στείρες για να πιάσουν παιδί.

βρακόπανο, το, η λωρίδα που θέτει η μαμή κάτω από τα σκέλη, μέχρι τον ομφαλό του αρτιγέννητου.

βρακοπεραστής, ο, ξύλινο ή κοκάλινο βοήθημα, για το πέρασμα του κορδονιού στη βράκα μιας πολύτεκνης μάνας. Μ' αυτό ζώνονται από τη μαμή οι στείρες για να τεκνοποιήσουν.

βρακώνομαι, όταν η στείρα βρακώνεται στα έξω γεννητικά της όργανα διάφορα πρακτικά φάρμακα, που της χορηγεί η μαμή για να συλλάβει παιδί.

βρασταράκια, τα, τα διάφορα αφεψήματα της μαμής από ιαματικά βότανα, για τη λεχώνα και το μωρό.

βραχνάς, ο, η βαρυπνάς, η δυσπνοιική κρίση της άρρωστης λεχώνας από επιλόχειο λοίμωξη. Είναι ο εφιάλτης της μαμής, γιατί είναι το προθανάτιο σύμπτωμα της λεχώνας.

βρεσίμιο, το, η πρώτη περίοδος της κόρης. Η μάνα πηγαίνει το αίμα στη γριά-Μπάμπω και της φτιάχνει μαζί με μητρικό γάλα ερωτικό φίλτρο, το λεγόμενο «μηνόγαλο» (εμμηνόγαλο), για να παντρευτεί γρήγορα και το αίμα να γίνει γάλα (να τεκνοποιήσει). Δημιουργία από τη μαμή γονιμικού, εξηρητημένου αντανακλαστικού.

βρετούνι, το, το έκθετο βρέφος. Το βρίσκουν πλούσια άκληρα ζευγάρια έξω από την πόρτα τους.

βρεφοδόχος, η, το μέρος του βρεφοκομείου, που τοποθετούν οι μπαστομάνες τα νόθα τέκνα τους.

βρύχημα ή βρυχισματό, το, ο βρυχηθμός, το μουγκρητό της πρωτάρας σε δυστοκία.

βύζα, η, η γυναίκα με μεγάλους μαστούς, βύζες.

βύζαγμα, το, ο θηλασμός του βρέφους.

βυζαδέλφια, τα, τα παιδιά που θήλασαν από την ίδια μάνα, η οποία τα θήλασε ως βυζάστρα. Δεν παντρεύονται μεταξύ τους γιατί θεωρούνται πνευματικά αδέρφια (ομογάλακτα), λόγω του ιερού δεσμού του μητρικού γάλακτος.

βυζαίνω, θηλάζω. Συνήθως η μαμή βοηθάει τη λεχώνα και βάζει το παιδί να βυζάξει: «η λεχώνα που πολύ βυζαίνεται αδυνατίζει»· «δος του να βυζάξει».

βυζάκι, το, το μητρικό γάλα συνεκδοχικά από το μαστό.

βυζακόπετρα, η, ο γαλακτίτης λίθος, η γαλόπετρα ή γαλατόπετρα. Γαλάζιος, διαφανής, ημιπολύτιμος λίθος, που δάνειζε η μαμή στη λεχώνα και τον κρεμούσε στο στήθος της για να κατεβάσει άφθονο γάλα.

βυζακουρίζω, βυζαίνω.

βυζακσιέρρες, οι, οι μικρές σπηλαιώδεις εκκλησίες της Παναγίας με μαστοειδείς

σταλακτίτες. Η μαμή συνόδευε τις λεχώνες για να βυζάξουν από τα «βυζιά της Παναγίας», για γαλακτοφορία.

βυζακώνω, όταν η μαμή τοποθετεί το βρέφος στο μαστό της μάνας του για να θηλάσει. Συνήθως βοηθάει τις πρωτάρες μικρομάνες.

βυζαλαχτούρι, το, το βρέφος που θηλάζει.

βυζαλίζω, γαλουχώ, θηλάζω.

βυζάλισμα, το, ο θηλασμός.

βυζαλίστρα, η, η γαλουχούσα μάνα.

βυζαλίστρες, οι, οι επιμήκειες σχισμές στα ενδύματα της μικρομάνας, στο ύψος των μαστών, για να βγάζει τους μαστούς της προς θηλασμό. Είναι, λένε, επινόηση της γριάς-Μπάμπως.

(Συνέχεια στο επόμενο τεύχος)

